

# Queer lexikum v albánštině

Jakub Třešňák

1. ročník navazujícího magisterského studia

Jihovýchodoevropská studia

Ústav etnologie a středoevropských a balkánských studií

## Úvod

Albánské queer lexikum a jeho užívání jsou zcela neprozkoumanou problematikou. Je přehlíženo domácími i zahraničními lingvisty a o byť limitovanou analýzu se dosud nikdo nepokusil. Jak však bude z článku zřejmé, jde v kontextu LGBT problematiky v Albánii a Kosovu o důležitou komponentu demonizace zmíněného fenoménu, která odráží odmítavost a netoleranci většiny společnosti.

Pro fenomény svázané s existencí sexuálních a genderových menšin jsou v textu užitá různá označení – LGBT, queer a neheterosexuální komunita. Všechny pojmy budou užívány v zájmu stylistiky i přehlednosti synonymně.

K dalšímu zjednodušení bylo třeba přistoupit na poli zdrojů. Oproti českému standardu jsou albánské texty často nedostatečně citované nebo necitované, někdy není řádně identifikován ani autor (např. v internetovém článku *Paska qenë homo Enveri...*) nebo jiný bibliografický údaj (např. u hry *55 shades of gay* není zřejmý rok vydání, pouze rok sepsání – 2017). Kde to bylo možné, tam byly tyto zdroje vynechány a nahrazeny, v některých případech to však nešlo; např. vyřazením Tupjova slovníku by text přišel o velkou část slov, která analyzuje.

K modifikaci bylo nutné přistoupit u citování albánského jazykového korpusu (Morozova et al.). Z obecného odkazu na něj by totiž bylo velmi těžko rekonstruovatelné, z jakého konkrétního nálezu text čerpá, a šel text v tomto směru nad rámec citačního úzu *Slova a slovesnosti*; po obecném odkazu je vždy přidána specifikační poznámka pod čarou.

## Společenský kontext

Západní Balkán je v otázkách LGBT komunity stále velmi konzervativní a nejinak je tomu u Albánie a Kosova, států s albánsky se identifikující většinou. Stabilní trend odmítání neheterosexuálních lidí potvrzují v posledních 20 letech průzkumy veřejného mínění. Společnost „ERA - LGBTI Equal Rights Association for the Western Balkans and Turkey“ zpracovala pro země západního Balkánu<sup>1</sup> v r. 2023 dotazník ohledně přijetí LGBT komunity. Přes některé pozitivní trendy má však situace daleko do tolerance. Vybraná data pro Albánii a Kosovo<sup>2</sup> jsou shrnuta v tabulce níže; červená čísla označují horší stav než je západobalkánský

<sup>1</sup> Albánie, Bosna a Hercegovina, Černá Hora, Kosovo, Srbsko, Severní Makedonie. – pozn. autora.

<sup>2</sup> Do tabulky nebyly zařazeny výsledky pro Severní Makedonii, kde albánská populace sice tvoří výraznou část obyvatelstva, avšak průzkum nebyl etnický zaměřen; z výsledků by tedy nebylo jasné, zda mezi slovanským a albánským etnikem nepanují významné rozdíly v pohledu na ten který dotaz. – pozn. autora.

průměr (Z. B.),<sup>3</sup> zelená lepší, černá stejný. Podtržená čísla označují horší výsledek v r. 2023 než o osm let dříve v rámci téže země:

	ALBÁNIE 2015	ALBÁNIE 2023	KOSOVO 2015	KOSOVO 2023	Z. B. 2015	Z. B. 2023
Osobně interagovalo se členem LGBT komunity	8 %	18 %	3 %	19 %	10 %	29 %
Queer dítě by plně podpořilo	6 %	28 %	3 %	15 %	7 %	22 %
Léčbu pro queer dítě by hledalo	42 %	39 %	41 %	57 %	47 %	50 %
Queer dítě by vyhnalo nebo fyzicky potrestalo	18 %	11 %	21 %	8 %	13 %	8 %
S queer sousedem, kolegou či kamarádem by se přestalo bavit	34 %	24 %	33 %	27 %	32 %	18 %
„Dítě z heterosexuální rodiny nemůže být queer“ si myslí	51 %	45 %	38 %	43 %	50 %	33 %
„Být queer je nemoc“ si myslí	48 %	43 %	45 %	60 %	58 %	51 %
„LGBT komunita by si měla nechat svůj osobní život pro sebe“ si myslí	60 %	52 %	38 %	60 %	63 %	63 %
Stejnopohlavní manželství jsou neakceptovatelná pro	90 %	73 %	85 %	77 %	88 %	73 %
Pokud by politická strana řešila krom nejdůležitějších problémů i LGBT práva, svůj hlas by jí určitě nedalo	58 %	50 %	60 %	63 %	72 %	60 %

Tabulka 1 - výsledky dotazníkového šetření stran LGBT komunity v Albánii a Kosovu

Přestože nejde o zažitou praxi, můžeme se setkat i s cenzurou queer problematiky. Jako příklad může sloužit článek cenzurující slovo „homosexuál“ na „homose\*\*uál“.<sup>4</sup>

Předsudečnost albánských societ ilustruje ještě jeden příklad. Edmond Tupja ve svém jinak velmi otevřeně pojatém erotickém slovníku definuje mediopasivum *i harbohem* (nevázaně si užívat) na příkladu věty *I biri, para se të bëhej homoseksual, harbonte me gra të divorcuara ose vejushe.*, tedy *Ten kluk si dřív, než se stal homosexuálem, užíval s rozvedenými ženami nebo vdovami.* (Tupja, 2010, s. 63). Myšlenka, že sexuální orientace je něco volitelného, je jedním z velmi rozšířených předsudků vůči LGBT komunitě (Blackwell, 2008).

## Metodologie

Metodologicky spočívala práce v textové analýze dostupných zdrojů – slovníků, korpusu albánského jazyka a beletristických děl. Kde to bylo vhodné, využil jsem kontrastivní pohled vůči češtině, případně angličtině nebo němčině. Pramenná základna je pro albánštinu bohužel torzovitá a zdrojově nepříliš ukotvená. Článek je proto z těchto důvodů spíše sondou než průřezovou analýzou tématu.

<sup>3</sup> Západobalkánský průměr byl zaokrouhlen na celá čísla. – pozn. autora.

<sup>4</sup> Jde o článek „Paska qenë homo Enveri...“ na serveru Dita, bohužel bez uvedení autora.

Významné jsou informace obsažené v knize *Fjalor erotik i gjuhës shqipe* (Erotický slovník albánského jazyka). Autorovi, prof. Edmondu Tupjovi, bylo podnětem k sepsání mimo jiné ignorování vulgárního a erotického lexika při sestavování oficiálních albánských slovníků (Tupja, 2010, s. 10, 12, 15). Každý pojem kromě vysvětlení obsahuje i konkrétní příklad užití, někdy odposlechnutý, jindy uměle vytvořený (tamtéž, s. 12). Zásadním přínosem je deskriptivní zaměření slovníku a vyvarování se dehonestaci či eufemizaci lexika. Přesto trpí několika nedostatky. Neuvádí žádné zdroje, metody práce, chybí časové, geografické a dialektální zařazení uvedených slov. U chybných definic některých pojmů je těžké posoudit, zda šlo o nevhodný výběr slov, byly špatně pochopeny společností či autorem nebo prof. Tupja čerpal ze zdroje, jenž nesprávnou definici uváděl.<sup>5</sup> *Erotický slovník albánštiny* však v albánském prostředí zůstává jediným počinem svého druhu a díky své snaze o nezaujatost a podchycení hovorového lexika je i přes uvedené výhrady důležitým zdrojem.

Využit byl rovněž albánský jazykový korpus, který uveřejnila trojice ruských albanistů Maria Morozova, Alexander Rusakov a Timofey Arkhangelskiy. Těžiště korpusu leží v publicistických textech (75 % textu) a jeho přínos spočívá v zapracování severomakedonských textů, čímž je do databáze integrována většina albánského jazykového prostoru. Zásadním nedostatkem je však nevyváženost korpusu, který je spíše korpusem standardní albánštiny v publicistických textech než jazyka jako celku. Dalším limitem korpusu je jeho neaktuálnost; většina textů nesouvisle pokrývá období 2006-2017. Jak dokazuje dotazníkové šetření společnosti ERA, i za pouhých 8 let (2015-2023) docházelo v albánské a kosovské společnosti k posunům názorů až o desítky procent, obsah korpusu proto nemůže být z hlediska užívání queer pojmů označen za aktuální a průřezový.

Své uplatnění našla při analýze moderní albánská a kosovská beletrie, přestože je na tematizaci LGBT komunity chudá. Příslušné pasáže v dostupných dílech jsou významné pro analýzu lexika díky jiným komunikačním situacím, diverzifikaci autorů od toskického jihu po gegský sever<sup>6</sup> a rozšířením sondy do uměleckého stylu. Za všechny je třeba zmínit moderní kosovská dramata *Era* spisovatelky Albany Muji a *55 shades of gay* Jetona Neziraje. V obou divadelních hrách lze sledovat nejen lingvistickou stránku tématu, ale i komunikační situace a asociace mluvčích, které dále prohlubují vhléd do queer problematiky.

## Domácí výrazivo

Analýzou popsaných zdrojů bylo shromážděno celkem 18 domácích slov a frází. Jsou vypsána níže spolu s jejich českými protějšky, případně doslovnými překlady, nepodařilo-li se najít český ekvivalent:

---

<sup>5</sup> Viz heslo *biseksual* na s. 27. Slovník uvádí, že by mělo jít o „člověka, jenž má vyvinuté jak mužské, tak ženské pohlavní orgány“, což je definice hermafrodita. Druhý možný výklad, že bisexuál je „člověk, který je i heterosexuální, i homosexuální“, je velmi zvláště formulován, vezmeme-li navíc v úvahu, že s definicí homosexuála jakožto „člověka, jenž je přitahován ke stejnému pohlaví“ nebyl problém.

<sup>6</sup> Albánský jazykový prostor je rozdělen zhruba podél středoalbánské řeky Shkumbin na jižní, méně početné, ale na druhou stranu unifikovanější toskické dialekty, a severní, gegská nářečí s řádově větším počtem mluvčích, avšak lingvisticky mnohem roztržitějšími. Základem standardní albánštiny se stala spíše „toskičtina“, přestože přejala i některé gegské prvky, vynechala však např. užívání infinitivu a nosovek. – pozn. autora.

<i>bythëqirë</i>	[byθcir]; <sup>7</sup> kompozitum slov <i>prdel</i> a <i>mrdat</i> , doslova <i>říttopich</i> ; druhým významem <i>zbabělec, bezcharakterní člověk</i> ; vulgární výraz (Tupja, 2010, s. 33; Neziraj, 2017, s. 45)
<i>deledash</i>	[deledaʃ]; <i>hermafrodit</i> (Newark, 1999, s. 159), hovorové slovo (Tupja, 2010, s. 39); sekundárně <i>obojetný, dvojaký v názorech</i> (Morozova et al.) <sup>8</sup>
<i>dylber</i>	mladý pasivní homosexuál, <sup>9</sup> zastaralé slovo (Tupja, 2010, s. 42), v původním významu <i>miláček, krásný muž</i> (Leotti, 1937, s. 140), patrně asociace krásy s feminitou; údajná souvislost s představou, že ten, kdo přejde pod duhou ( <i>ylber</i> ), změní pohlaví <sup>10</sup>
<i>motër</i>	[motər]; původním významem <i>sestra</i> (Tupja, 2010, s. 95); zřejmě výraz pro feminního gaye
<i>sumëdërrmuar</i>	[sumdərRmuar]; kompozitum slov <i>prdel</i> a <i>tëžce ranëny</i> ; ve významu <i>ten s rozmrdanou prdelí</i> (Tupja, 2010, s. 126)
<i>sumëqirë</i>	[sumcir]; kompozitum slov <i>prdel</i> a <i>mrdat</i> , doslova <i>říttopich</i> (Tupja, 2010, s. 126)
<i>sumëshqepur</i>	[sumʃqepur]; kompozitum slov <i>prdel</i> a <i>roztáhnuty</i> ; význam <i>ten s protaženou/roztaženou prdelí</i> , tedy <i>ten, co hodně šuká</i> nebo <i>ten, co si nechá šukat prdel</i> (Tupja, 2010, s. 126)
<i>sumëshpuar</i>	[sumʃpuar]; kompozitum slov <i>prdel</i> a <i>proražený, proděravěný</i> ; význam <i>ten s (hluboko) vymrdanou prdelí</i> (Tupja, 2010, s. 126)
<i>ylber</i>	<i>duha</i> , symbol homosexuální komunity (Tupja, 2010, s. 152)

K LGBT komunitě se vztahuje i několik frází a sloves:

<i>i/e bie</i>	navázat s někým sexuální vztah bez rozdílu pohlaví, rasy, vyznání ad.; hovorové slovo (Tupja, 2010, s. 26); asociace s promiskuitou
<i>i/e dorëzohem</i>	<i>udělat se</i> ; užíváno, když žena nebo pasivní homosexuál dosáhne orgasmu (Tupja, 2010, s. 41); primární význam <i>vzdát se</i> (Newark, 1999, s. 178)
<i>më ha suma thellë</i>	[θeL]; <i>vyjez mi prdel do hloubky</i> ve významu <i>jsem gay</i> , alternativně <i>më kruhet suma thellë</i> , tedy <i>poškrábej mě hluboko v prdeli</i> (Tupja, 2010, s. 62)

<sup>7</sup> Albánské „ë“ se čte jako [ə], avšak v hovorové mluvě je často vynecháno, i proto není ve výslovnosti vždy uváděno. – pozn. autora.

<sup>8</sup> Výraz *deledash* v textu z 1. 3. 2012 v *Koha.mk*. V českém prostředí asociace dvojakosti s bisexuály (viz Ouředník, 2016, s. 88).

<sup>9</sup> „Aktivní vs. pasivní“, pojmy z gay slangu. Někdy nahrazováno jednoznačnějšími pojmy „giver vs. receiver/getter“; aktivní (giver) je ten člen páru, který provádí (anální, orální) penetraci, pasivní (receiver) je naopak ten, jemuž je penetrace prováděna. Pasivní v tomto případě není myšleno pejorativně, nýbrž deskriptivně. – pozn. autora.

<sup>10</sup> O změně pohlaví pod duhou píše Elsie v *Handbuch zur albanischen Volkskultur* u hesla *Veneranda*, *HL*, s. 349. Souvislost slov *dylber* a *ylber* uvedl na základě ústního sdělení bývalý lektor albánštiny na FF UK, Mgr. Mario Ločka.

<i>i/e jap</i>	<i>nechat někoho mít sex</i> ; vztaženo k ženě a pasivnímu homosexuálovi; hovorová fráze (Tupja, 2010, s. 70)
<i>i/e jepem</i>	<i>udělat někoho</i> ; dovést někoho k orgasmu, vztaženo k ženě a pasivnímu homosexuálovi (Tupja, 2010, s. 71)
<i>me naftë e me benzinë</i>	<i>s naftou a benzínem</i> ve smyslu <i>přístupovat k někomu rovnocenně</i> ; pokud někdo např. pracuje bez rozdílů orientace s heterosexuály i homosexuály (Tupja, 2010, s. 96)
<i>punë prapanice</i>	doslova <i>prdelní práce</i> ve významu <i>záležitost týkající se LGBT komunity</i> (Kadare, 2012, s. 177)
<i>qihem</i>	[cihem]; <i>nechat se šukat</i> ; vztaženo k ženě a pasivnímu homosexuálovi (Tupja, 2010, s. 131)
<i>i/e shoqatës/familjes</i>	[[ocatës]; ve smyslu <i>být taky gay, být součástí LGBT komunity</i> (Tupja, 2010, s. 131; Kadare, 2012, s. 177)

Na způsobu tvoření domácího lexika a jeho etymologii je patrná sexualizace tématu, a to zejména v případě výrazů vázících se ke komunitě homosexuálních mužů. Zatímco v češtině se můžeme setkat s vazbou slov i na orální sex (např. *kuřbuřt*, *hulibrk*, *spermohlt* – viz Ouředník, 2016, s. 88), albánské lexikum akcentuje pouze anální sex.

V případě substantiv jde nejčastěji o kompozita dvou témat, zpravidla substantiva a verba se sufixem přičestí minulého. Verba nacházíme někdy ve formě mediopasiva či pasiva s typickou koncovkou *-em*, jsou tedy sémanticky i gramaticky asociována s pasivitou, podřízenou rolí – *i jepem* předpokládá, že zdrojem orgasmu není člověk sám, ale přivodí ho penetrující partner. *Qihem* je zajímavé i v kontextu své aktivní podoby *qij*; čeština totiž nabízí výrazivo bez jednoznačného přiřčení aktivní nebo pasivní straně sexuálního aktu (např. *zašukat si*). V albánštině tato možnost neexistuje a mediopasivum *qihem* i aktivum *qij* jednoznačně identifikují, o koho z páru se jedná.

Na výčtu lexika je znát kulturně odlišné prostředí; zatímco to české bylo v kontaktu s germanofonním prostorem, na albánské působily orientální vlivy. V albánštině se proto nesetkáme s *teploušem*, což je konotace převzatá z německé nadávky *warmer Bruder*.<sup>11</sup> Chybí i *buzerant*, což je přejímka austroněmeckého výrazu *buserieren* původem z latinské zkomoleniny „*bulgaru*“ spjaté s bogomily (Hugo, 2009, s. 79). Albánština spojuje zejména gay komunitu s feminitou a ženskostí, a to skrz provozování análního sexu; v popředí tedy stojí sexuální pasivita, submise, narušení maskulinity. Rovněž nacházíme konotaci s promiskuitou a nezřízeností (*sumëdërrmuar*, *sumëshqepur*, *motër*, *i bie*).

## Slova přejatá

Albánština samozřejmě v kontextu LGBT komunity zná mezinárodně sdílené lexikum. Proces přejímání je postupný a relativně nový – albánský komunistický režim neheterosexuální problematiku tabuizoval a sama společnost v Albánii i Kosovu (a Severní Makedonii) je dodnes velmi konzervativní. Přesně stanovit, kdy se albánští mluvčí začali s tímto lexikem stýkat, je

<sup>11</sup> Více o tématu Skinner, J. (1997): *Warme Brüder Kesse Väter. Lexikon mit Ausdrücken für Lesben, Schwule und Homosexualität*.

nemožné; dá se však předpokládat, že zpočátku šlo hlavně o Albánce žijící v diaspoře a pracující v zahraničí.

U přejatých slov můžeme sledovat několik procesů:

- 1) transkripce dle albánské výslovnosti – *gay* → *gej*, *queer* → *kvir*
- 2) doslovný překlad – *transgender* → *transgjinor*,<sup>12</sup> *non-binary* → *jobinar(e)*
- 3) inkorporace hl. transkribovaných výrazů do albánské gramatiky – deklinace (nominativ pl. *lesbiket* → dativ pl. *lesbikeve*)

Nejčastěji užívané přejaté lexikum sestává z výrazů *biseksual*, *gay* (*gej*), *homo*, *homoseksual* a *homoseksualitet*, *komuniteti LGBT*, *lesbike*, *pederast*, *queer* (*kvir*), *transseksual*, *transgjinor*, *gjinia jobinare*. Za povšimnutí stojí, že albánština dodnes takřka nereflakuje asexualitu (*aseksual*, *aseksualitet*) krom jediného nálezu v jazykovém korpusu (Morozova et al.).<sup>13</sup>

Albánština oproti češtině disponuje slovem *homoseksualizmi*, které má označovat touhu navazovat stejnopohlavní vztahy (Thomai, 2020, s. 232; Morozova et al.)<sup>14</sup> nebo je synonymní s homosexualitou (*homoseksualitet*, viz Newark, 1999, s. 318). Koncovka *-izmi* (-ismus) však význam kontaminuje a slovo je tudíž marginálně užíváno i pro označení „ideologie“ (Neziraj, 2017, s. 47; Morozova et al.).<sup>15</sup>

Za zdrojový jazyk se dá s největší pravděpodobností označit angličtina. Indikuje to mimo jiné přejímka slov *gay* (*gej*) a *lesbike* jako substantiva i adjektiva bez sufixového nebo jiného odlišení. Zejména označení lesbické komunity splývá – *lesbike* funguje samo o sobě jako substantivum, ale lze použít i frázi *grua/vajza lesbike* jakožto *lesbická žena/dívka* (Morozova et al.).<sup>16</sup>

U *gayů* se setkáme zejména s označením *djali/burrë/mashkull homoseksual*, tedy *homosexuální chlapec/muž* (Morozova et al.).<sup>17</sup> Adjektivum *gay* je užíváno se substantivem spíše pro neživé fenomény: *klubi gay* (*gay klub*), *martesat gay* (*gay svatby*), *parada gay* (*gay pochod*) ad. (Morozova et al.)<sup>18</sup> a samostatně pro osoby (Morozova et al.).<sup>19</sup> Albanizovaná forma *gej* podléhá flexi (např. *dashuri midis gejëve*, tedy *láska mezi gayi*, viz Morozova et al.),<sup>20</sup> *gay* užívá marginálně se spojovníkem a příslušnou koncovkou, ale bez morfologické změny (Morozova et al.).<sup>21</sup> Za zmínku stojí na albánštinu netradiční práce s adjektivním *gej* a *gay* v severomakedonském deníku *Koha.mk* a Nezirajově dramatu *55 shades of gay*. Oproti běžné praxi kosovský autor a zmíněný deník modifikovali syntax substantivum-adjektivum na adjektivum-substantivum, tedy namísto typických frází *parada gej* nebo *seks gej* užíli spojení *gej parada* (Neziraj, 2017, s. 20, 25, 26) a *gej-seks* (Morozova et al.),<sup>22</sup> což se dá taktéž vysvětlit exogenním vlivem angličtiny.

---

<sup>12</sup> Základ ve slově *gjin(a)*, tedy *pohlaví*.

<sup>13</sup> Výraz *aseksual* v textu Miry Meksi *Neverland-i i Michael Jackson-it*.

<sup>14</sup> Výraz *homoseksualizmi* v textu ze 17. 5. 2015 v periodiku *Panorama*.

<sup>15</sup> Výraz *homoseksualizmi* v textu z 23. 3. 2013 v periodiku *Zëri* a *homoseksualizmit* v textu z 26. 10. 2015 v periodiku *Panorama*.

<sup>16</sup> Výraz *lesbike* v textu ze 20. 7. 2016 v periodiku *Panorama*.

<sup>17</sup> Výraz *homoseksual* v textu ze 23. 8. 2013 v periodiku *Zëri*.

<sup>18</sup> Výraz *gay* v textech z 10. 11. 2011 v *Zëri*; 17. 2. 2017 v *Agjencia Telegrafike Shqiptare*; 17. 5. 2012 v *Koha.mk*.

<sup>19</sup> Výraz *gay* v podobě *Unë jam gay. (Jsem gay.)* v článku ze 13. 10. 2013 v periodiku *Koha.mk*.

<sup>20</sup> Výraz *gejëve* v textu z 31. 7. 2017 v periodiku *Panorama*.

<sup>21</sup> Výraz *gay-t* v textu ze 2. 10. 2013 v periodiku *Zëri*.

<sup>22</sup> Výraz *gej* v textu z 20. 10. 2013 a 2. 1. 2012.

Výrazy *homoseksual/gay* jsou někdy užívány hyperonymně, synonymně se slovem *queer* (Morozova et al.).<sup>23</sup> I zde se nabízí souvislost s angličtinou, která používá *gay* i pro lesbickou komunitu. Patriarchální albánská společnost se navíc zaměřuje spíše na mužskou část společnosti, výraznější je tedy homosexualita u mužů.

V kosovském prostředí se můžeme krom jiných setkat s pejorativem *peder*, jak ilustruje Nezirajova divadelní hra (Neziraj, 2017, s. 40, 41, 47, 55, 64) a albánský jazykový korpus (Morozova et al.).<sup>24</sup> Jde o zkrácenou formu výrazu *pederast*, tedy a priori hanlivé slovo asociující homosexualitu s pedofilií. Zkrácenou verzi používají spíše jihoslovanské jazyky,<sup>25</sup> albánština inklinuje k *pederast*; význam je však stejně negativní. Oxfordský slovník sice uvádí překlad „*pederast(y)*“ (viz Newark, 1999, s. 631), avšak erotický slovník albánštiny nabízí jen význam „*homoseksual*“ (Tupja, 2010, s. 105) a stejné užití dokládá korpus (Morozova et al.).<sup>26</sup>

## Dysfemizace lexika

Problémem u domácích i přejatých slov je dysfemizace, často již a priori obsažená ve slově samotném (např. *bythëqirë*). U většiny přejatých a některých domácích slov však dochází k sekundární dysfemizaci, případně desémantizaci původního pojmu a jeho resémantizaci, avšak v odlišném významu (např. *motër*).<sup>27</sup> Slova jsou sexualizována (*i dorëzohem*), nesou negativní konotaci či druhý význam (*deledash*), jsou degradována z neutrálního slova na pejorativum (*komunitet, gay*; viz níže) nebo se asociují s negativními tématy (viz níže).

Albánština na rozdíl od češtiny pro pejorativizaci internacionalismů nepotřebovala jejich zkrácení (*homosexuál* → *homouš*; *transexuál* → *transka*); hanlivá mohou být přímo nezměněná přejatá slova. Výrazně to ilustruje slovní přestřelka ve hře Albany Muji *Era*, kde mladší bratr častuje svého staršího sourozence na první pohled neutrálními výrazy, které jsou však v kontextu celého afektovaného dialogu velmi urážlivé. Mujinu práci s lexikem demonstruje tabulka níže, totožně, tedy hanlivě používá internacionalismy i Neziraj:

ORIGINÁL	DOSLOVNÝ PŘEKLAD	KONTEXTUÁLNÍ PŘEKLAD
Një <b>homoseksual</b> ordiner si ti, djali i nanës!	Normální <b>homosexuál</b> jako ty, synu matky!	Typickéj <b>teplouš</b> ! No co, ty zasranej mamánku?
Pa gajle rri se nuk flliqet vllau yt me ciftin ton, sa ma larg teje e krejt ati <b>komuniteti</b> !!!	Neboj se, tvůj bratr se bude držet od téhle <b>komunity</b> tak daleko, jak to jen půjde!	Bez obav, bráško, od tebe a týchle <b>bandy perverzáků</b> se budu držet co nejdál!
Po viktimizohesh, ti je <b>gay</b> dhe po e pshjtjell, marreeeee!	Ted' ze sebe děláš oběť, jsi <b>gay</b> a tohle to jen potvrzuje, hanba!	Nehraj to na mě, seš <b>nechutná buzna</b> ! Že ti ze sebe není na blití!

Tabulka 2: Srovnání doslovných a kontextuálních významů pasáží dramatu *Era*

<sup>23</sup> Výraz *gay* v textu uveřejněném 2. 10. 2013 v periodiku *Zëri*; výraz *homoseksual* v textu uveřejněném 28. 8. 2013 tamtéž.

<sup>24</sup> Výraz *peder* v textu uveřejněném 12. 9. 2013 v periodiku *Zëri*.

<sup>25</sup> Heslo „*педер*“ na online stránkách *Дигитален речник на македонскиот јазик (Digitální slovník makedonského jazyka)*: <http://drmj.eu/>; heslo „*педер*“ na online stránkách *Hrvatski jezični portal (Chorvatský jazykový portál)*: <https://hjp.znanje.hr/>

<sup>26</sup> Výraz *peder* v textu uveřejněném 27. 10. 2011 periodikem *Koha.mk* a 12. 9. 2013 v periodiku *Zëri*.

<sup>27</sup> Analogický případ u českého výrazu *tetka* (viz Ouředník, 2016, s. 88).

Sekundární dysfemizace nastává asociací s negativními tématy, a to zejména v uměleckých textech:

Kosovská hra *Era* má sice za hlavní téma trauma hlavní hrdinky, v průběhu děje však mladší z jejích bratrů osočí staršího, že je gay (viz tabulka výše). Nakonec vyjde najevo, že starší bratr byl během kosovské války<sup>28</sup> jako dítě znásilněn; LGBT problematika se tedy objevuje v kontextu sexuálního násilí. Dalším rozměrem znásilnění je ve hře viktimizace oběti, avšak ne nutně spjatá s queer tematikou.

Novela *Jeta, loja dhe vdekja e Lul Mazrekut* (*Život, hra a smrt Luliho Mazreka*) nadnáší homosexualitu v souvislosti s vraždou a žárlivostí (Kadare, 2012, s. 176-177). Nadto v jejím kontextu užívá pejorativní frázi *punë prapanice*.

Nezirajovo drama *55 shades of gay* je primárně kritické vůči konzervativní kosovské společnosti, a tedy se LGBT komunity zastává; zobrazuje však mnoho situací, se kterými si zejména gaye kosovská veřejnost spojuje: pořádáním orgií, útokem na tradiční hodnoty, morálním úpadkem (Neziraj, 2017, s. 21, 45), ideologií (s. 21, 47), léčitelností (s. 28), exhibicionismem a násilím (s. 39, 50). Homosexuálové jsou také na dvou místech spojeni s negativními folklorními postavami – *shtrigam*<sup>29</sup> a příšerou *bajloz i zi*.<sup>30</sup>

## Závěr

V práci jsme se pokusili opřít o co nejpestřejší zdroje – dramatické, prozaické, žurnalistické, hovorové, lexikografické – a uplatnit kontrastivní perspektivu vůči dalším jazykům tam, kde vhodně zvýrazňovala zjištěné poznatky. Neexistence jakékoli tématické literatury pro albánštinu však nastavila limity tohoto článku, zjištěné poznatky tudíž nelze generalizovat ani považovat za vyčerpávající. Nebyl prostor vyvinout hlubší výzkumnou činnost sestávající z terénního výzkumu, dotazníkových šetření, rešerše v albánských a kosovských institucích ani četby všech albánských textů dostupných v ČR. Při návazné práci by bylo velmi přínosné zařadit do analýzy zejména rozhovory a odborné sexuologické publikace.<sup>31</sup>

Dá se však konstatovat, že albánština obsahuje v souvislosti s LGBT komunitou množství domácích i přejatých pojmů a frází. Drtivá většina z těch zjištěných není v analyzovaných zdrojích vnímána (kromě publicistických textů) neutrálně, naopak je a priori pejorativní nebo je pejorativizována sekundárním významem či kontextuálním užitím. Sondou nebyl v dostupných textech nalezen žádný výraz, který by byl vnímán jako majoritně neutrální napříč funkčními styly nebo by nemohl být využit jako nadávka. V případě vyjádření nesouhlasu, odporu, znechucení ad. může mluvčí sáhnout i po slovech jako *komunitet*, *gay* ad., která by v českém překladu odpovídala citově zabarveným výrazům, nikoli neutrálním. Neexistuje dostatek zdrojů

<sup>28</sup> Probíhala v letech 1998-1999. – pozn. autora.

<sup>29</sup> Na s. 40. Albánská *shtriga*, čarodějnice, je krvežiznivou, nepřátelskou bytostí schopnou proklít nebo uhranout pohledem, (viz Elsie, 2002, s. 317-319). Neziraj vyjádřil odpor k LGBT komunitě skrz nenávislné výzvy k fyzické likvidaci queer lidí utopením nebo upálením a použil příměr s čarodějnickými procesy.

<sup>30</sup> Na s. 57. Albánský *bajloz i zi*, též jen *bajloz*, je příšera vynořující se z hlubin moře a požadující lidské oběti; etymologicky může souviset s benátskou středověkou námořní hodností *bailo* (viz Elsie, 2002, s. 34-35). Neziraj akcentoval bajlozovu cizost a ztotožnil ho s Evropou; *Paska dalë nji bajloz i zi, Prej Evrope – Vynořil se černý bajloz z Evropy*. Podobně jako byli domácí albánské populaci cizí Benátčané přicházející ve středověku z moře a dobývající pobřeží, tak jsou nyní Albáncům cizí nařízení ohledně LGBT z Evropy (= Bruselu, Evropské unie).

<sup>31</sup> Nabízí se např. kniha Apostola Liry *Jeta seksuale* (*Sexuální život*) z r. 2012.



pro všechna slova (*transseksual, jobinare* ad.), dá se nicméně předpokládat, že situace je stejná i u nich.

Z lingvistického hlediska stojí za povšimnutí výrazná korelace sémantické a gramatické pasivity jak u verb, tak substantiv. Ta velmi často akcentují anální sex, což je podmíněno kulturně – role penetrovaného náleží v (albánské a kosovské) patriarchální společnosti ženám, pokud ji tedy zastává muž, je degradován na její úroveň a narušuje to jeho maskulinní obraz. Lexikum tak nejen v tomto bodě odráží společenské nálady vůči LGBT komunitě.

## Seznam literatury

### Tištěné zdroje

Blackwell, Ch. (2007). Belief in the “Free Choice” Model of Homosexuality: A Correlate of Homophobia in Registered Nurses. *Journal of LGBT Health Research*, 3(3), s. 31-40.

Elsie, R. (2002): *Handbuch zur albanischen Volkskultur*. Wiesbaden: Harrasowitz.

Hugo, J. (2009): *Slovník nespisovné češtiny*. Praha: Maxdorf.

Kadare, I. (2012): *Jeta, loja dhe vdekja e Lul Mazrekut*. Tirana: Onufri.

Leotti, A. (1937): *Dizionario Albanese-Italiano*. Řím: Istituto per l'Europa orientale.

Muja, A. (2020): *Era*. Divadelní hra, nevydáno. Inscenováno r. 2021 divadlem Adriana v Kosovu.

Newark, L. (ed.) (1999): *Albanian-English Dictionary*. Oxford: Oxford University Press.

Neziraj, J. (2017): *55 shades of gay*. Priština: Qendra Multimedia.

Ouředník, Patrik (2016): *Šmírbuch jazyka českého. Slovník nekonvenční čeština 1945-1989*. Praha: Volvox Globator.

Skinner, J. (1997): *Warme Brüder Kesse Väter*. Essen: Verlag Die Blaue Eule.

Thomai, Jani et al. (2020): *Fjalor i gjuhës shqipe*. Tirana: Akademia e Shkencave e Shqipërisë.

Tupja, E. (2010): *Fjalor erotik i gjuhës shqipe*. Tirana: EDFA.

### Digitální zdroje

*Дигитален речник на македонскиот јазик* [Digitální slovník makedonského jazyka]. Dostupné z: <http://drmj.eu/>. Citováno 2024-03-14.

*Hrvatski jezični portal* [Chorvatský jazykový portál]. Dostupné z: <https://hjp.znanje.hr/>. Citováno 2024-03-14.

Fecanji, A. – Vujović, I. – Sloomaeckers, K. – Kinnerman Arnold, R. – Berfin Bor, E. (2023): *Attitudes towards LGBTIQ+ people in the Western Balkans*. Dostupné z: <https://lgbti-era.org/publications/attitudes-towards-lgbtiq-people-in-the-western-balkans/>. Citováno 2024-03-05.

Morozova, M. – Rusakov, A. – Arkhangelskiy, T. *Albanian National Corpus*. Dostupné z: [albanian.web-corpora.net](http://albanian.web-corpora.net). Citováno 2024-03-05.

“Paska qenë homo Enveri...” Dita. Dostupné z: <https://gazetadita.al/video-enver-hoxha-homoseksual-poeti-i-pergjigjet-blendi-fevziut-ai-sa-cje-ti-kishte-hallatin/>. Citováno 2024-03-06.